

Микола Ільницький

ДОВІРА ДО СЛОВА

Микола Петренко – поет-лірик, а лірика, якщо вона справжня, завжди впливає з глибини людської натури, і хоч би поет хотів примусити свою ліру – у зв'язку з обставинами – настроїти її на відповідний цим обставинам тон, вона неодмінно видала б фальшивий звук.

На життєвій дорозі Миколи Петренка таких обставин було багато, не раз життя трималося на волоску, але ліра його (а від слова «ліра» походить «лірика») видавала звуки чисті, несфальшовані. Бо такими виходили вони з глибини душі, з того саду божественних пісень, який плекав його знаменитий земляк Григорій Сковорода. Я не маю наміру проводити якихось паралелей, але мені здається, що духовна традиція не зникає, а, розчинившись десь у воді криниць та верховіття дерев, передається наступним поколінням.

Спостерігаючи за Миколою Петренком, я переконувався, що він цілковито байдужий до кар'єри, що йому чужа сама сутність функціонера будь-якого рангу, і це мимоволі асоціювалося у моєму сприйнятті зі сквородинівським: світ ловив мене... І все ж, коли, на відміну від Сковороди, «світові» наче вдавалося впіймати Петренка, це впіймання було ілюзорним, він виривався з нього, бо з нього виривалася його душа.

Коли під час німецької окупації України 16-річного хлопця з міста Лохвиці на Полтавщині вивозили на примусові роботи до райху, і він після невдалої втечі був кинутий до концтабору Штоках, навіть там поетична уява виводила його поза дротяні загорожі в безмежний світ поетичної уяви. Згодом він розповів про цей час у поетичній збірці «Серцем палаючим» та в книжці спогадів-оповідань. «Не ступлю на цю землю». І читачі пересвідчилися, що навіть страшні концтабірні умови не зачерствили серця майбутнього поета, не напоїли його злобою до німців, бо серед них знаходилися люди, які ненавиділи фашизм або ж прозрівали від його отруйної ідеології, як ота «жінка в чорному», що втратила на фронті синів. Із часом Микола Петренко порушив свою обітницю і на запрошення німецьких антифашистів побував на місці своєї поневільної праці...

Краплини людської доброти не зникають у часі, а, долаючи його незворотність, наздоганяють людину навіть тоді, коли – за суворою

логікою життя – цього взагалі важко було б сподіватися. Еліксиром молодості для Миколи Петренка став лист від його коханої тих далеких табірних часів. Їх розлучила доля, але кохана разом із почуттям до нього зберегла його юнацькі вірші. Вона все життя плекала світле почуття кохання і таки відшукала поета за старою адресою родинних місць, а її лист знайшов адресата – з дистанції понад шістдесят років. Хоч це було нелегко, адже ця жінка – громадянка Польщі...

Поезія і доля у творчості Миколи Петренка невіддільні, у цій творчості оживають і спалахують вогники, які зігрівали його душу навіть на пронизливих північних вітрах «суворих берегів» Камчатки, де після повернення з німецької неволі довелося спокутувати своє перебування на ворожій території. Слово «покута» тут не випадкове, воно взяте з арсеналу поетових образів: «Цінилися більше грішники в покуті, // Ніж сотні тих, що праведно жили» («У край спокус»). Але яка іронія проривається тут крізь зовні безсторонній, ба навіть бадьористий тон!

Та знову ж таки, змінилися часи (дякувати Богові, що до них пощастило дожити), і те, що ховалося в глибині, вирвалося назовні, виливалося повнотою переживань і довірливістю тону. Маю на увазі збірку «Молитва отця Зенона», видану 2007 року. Вона теж про суворі береги Камчатського заслання, але пройнята вже цілком іншою тональністю: в ній домінує молитва «білому снігові», аби простелив шлях до оновленої України.

Є глибока закономірність у тому, що саме чужина загострює відчуття родинного краю, а неволя – відчуття волі. Саме в неволі, в казематі, явився Шевченкові «Садок вишневий коло хати...» як утілення духовного коду України, а Стусові й Калинцеві картини українського пейзажу, створені на чужині, поставали як антитеза чужинецького рабства. Поезії збірки Миколи Петренка «Молитва за отця Зенона» написані з дистанції часу, але повторне переживання не стерло гостроти вражень і глибини чуття: в уяві ліричного суб'єкта оживають не тільки назверхні картини, зорові та слухові враження, а й епізоди пам'яті історії, які вже стали архетипними, міфологізувалися, але мають не меншу владу над людиною, ніж її індивідуальна пам'ять. Так виринає, зокрема, образ-сим-

вол євшану з Галицько-Волинського літопису, «прописаний» тепер у суворій камчатській природі:

Де розмай нетоптаного рясту,
Де надія пута розрива.
Як же, як пахтить Євшан з-під насту,
Незнищима в мареннях трава.

(«Сніговий Євшан»)

Є в збірці «Молитва отця Зенона» ще один наскрізний супровідний мотив, якого не могло бути в збірці «Суворі береги», виданій у радянський час, – мотив молитви, що приходив до ліричного героя поступово, материнським хрестиком переборюючи офіційну атеїстичну ідеологію. Стрижнем цього мотиву виступає тут реальна особа – отець Зенон, жертвоне служіння якого Богові й Україні, потаємні проповіді й відправи укріплювали в неволі дух нескорених. Як розповів у передмові до збірки письменник Петро Шкарб'юк, вірші Миколи Петренка допомогли дослідникам ідентифікувати отця Зенона, випускника Перемиської греко-католицької духовної семінарії Зенона Бандровича, який служив душпастирем у селах Літиня коло Дрогобича та Ластівка в теперішньому Турківському районі. Але за участь у повстанському русі був заарештований, і відтоді почалася його хресна дорога. Вона перетялася з дорогами єпископа Павла Василика й митрополита Йосифа Сліпого. А на одному з етапів – із Петренковою, щоб ожити в його поетичних рядках.

Творчий шлях Миколи Петренка охоплює понад півстоліття плідної праці, його поетична молодість – запізнена через названі життєві обставини – збіглася зі становленням таких львівських поетів, як Дмитро Павличко, Микола Данько, Юрій Малявський, Дмитро Молякевич, відтак до цього гурту прилучилися представники молодших поколінь – Володимир Лучук, Віктор Лазарук, Оксана Сенатович, Роман Кудлик, Роман Лубківський, Богдан Стельмах і ті, що прийшли пізніше.

Микола Петренко не належав до дисидентів, що задекларували своє неприйняття комуністичного режиму. Але саме «незгодні» належали до кола його близьких друзів, і цю дружбу йому ніколи не прощали (згадати хоч би догани за весілля в Богдана Гориня чи зустрічі з опозиційним літератором із Чехословаччини Павлом Мурашком).

Муза Петренка ніяк не налаковувалася на мажорний тон офіційного оптимізму, вона прагнула говорити голосом вільним і розкованим, бути медіатором, що диктує слову те, що

каже душа. Чи не тому так часто в його віршах знаходили антирадянський підтекст чиновники від літератури, цілком позбавлені естетичного чуття, але чутливі на все, що може містити в собі «ворожі» ідеї та настрої. Представники мого покоління пам'ятають галас навколо Петренкового вірша «Бранка», в якому була описана вечірка кіномитців, які цілий день знімали епізод битви козаків із татарами, й акторка, яка виконувала роль бранки, не переодяглась, а накинула китар поверх розірваної сорочки. Бранка – це Україна, був зроблений висновок після публікації вірша – і з видавничого плану вилучено нову збірку поета, яка готувалася до друку.

Такі «критики» буквально кожний про яв національного почуття трактували як прояв націоналізму. Під категорію таких «проявів» потрапляло багато творів того часу – і «Рудий опришок» Романа Федоріва, і вірші про Дантеса Богдана Стельмаха, і навіть про Овідія – Володимира Лучука. Що ж, тодішні поцінювачі навчилися застосовувати, кажучи по-сучасному, інтерпретаційний підхід виявлення підтексту, що не раз супроводжувалося й організаційними висновками (Микола Петренко, зокрема, був звільнений із посади кореспондента «Літературної України», і після цього вже довелося перебувати на т. зв. «творчій роботі», та все ж поети й надалі намагалися «не розказати, а приховати» (за формулою М. Рильського) найголовніше, а читачі навчилися те приховане вловлювати). Не розвиватиму цієї теми, позаяк сьогодні з'явилося багато спогадів, опублікована низка документів та розвідок, де вона розкрита доволі докладно.

Та хотів би наголосити ще на одному, що мені як літературному критикові, який у 1960–1980-х роках намагався простежувати розвиток української поезії, видається важливим: Микола Петренко в тодішніх поезіях умів піднести зображену сцену, ситуацію – зокрема умовну – до ширшого узагальнення. Пам'ятаю, яким відкриттям стала для мене його збірка «Гранітні віхи», що вийшла 1964 року у видавництві «Молодь». Вірші, які тоді справили на мене сильне враження, і досі живуть у моїй пам'яті, зокрема «Сальєрі», який уразив відкриттям, здобутим життєвим та мистецьким досвідом: митці зібралися дружнім колом, пили вино, називали один одного геніями, а поза очі:

Говорили: – Пішов Сальєрі...
Отруїти тут нас хотів!...
Ті слова спадали в бокали,
І підносили їх до уст,

І отруту ту випивали,
Та ніхто не труївсь чомусь.

Миколі Петренкові однаково підвладні і пронизливе ліричне визнання, як у вірші «Намалюй мені ніч...», і повчальна ліро-епічна оповідь («Балада про сто сім пар чобіт»), і щемливі елегійні ноти («Калина приморожена»). Цілком здаю собі справу, що це «мої» вірші Петренка, в інших читачів, певно, «своїми» є багато інших.

Микола Петренко не тільки поет. Кожний, хто досліджуватиме літературне життя Львова і трохи поза ним, не омине його книжки «Лицарі пера і чарки», в якій з доброзичливою усмішкою полтавця постане богемний Львів другої половини ХХ століття, поповнивши шеренгу таких книг, як «Українська богема» Петра Карманського про літературне угруповання «Молода Муза», триптих «Письменники зблизка» Михайла Рудницького, «Літературний Львів, 1939–1944» Остапа Тарнавського, спогади Р. Іваничука, А. Дімарова та ін. Свій у колі художників, театралів, музик, він вихоплює епізоди позапублічного життя мистецької братії, коли люди наче скидали із себе маски офіційного лицедійства і ставали собою, а сюжетами слугували розіграші, анекдоти, пародіювання тощо...

З іншого боку, цікавою несподіванкою стали кримінальні новели М. Петренка часів української Руїни, що склали книгу «Злочин у сотенному містечку», яка бачиться мені своєрідним продовженням історичних оповідань його земляка, історика й письменника Ореста Левицького, який на основі протоколів судів, переважно полтавського суду ХVII століття, створив низку белетризованих оповідок із

публічного й особистого життя того часу, які мають характер наукової та водночас белетризованої літератури.

Микола Петренко пішов подібним шляхом, написавши свої документальні новели на матеріалах Лохвицької протокольної книги. Цікаві людські долі й людські типи проступають тут з-поза завіси часу, до того ж автор уміє перекинути місток, що єднає, як сказано в «Слові о полку Ігоревім», два «поли времени» – минуле й сучасне. У тих давніх джерелах, які письменники видобувають з-під архівного порошу, оживають ті ж турботи й пристрасті, якими живуть і сучасні люди, ті ж їх достоїнства й вади: гордість і ницість, благородство і підлість...

Сподіваюся, що цей короткий відступ від Петренкової поезії до його прози не буде зайвим. Хоч проза й поступається місцем у творчому доробку письменника, вона все ж є однією з важливих, поруч із публіцистикою та художнім перекладом, граней його творчої натури.

Знаючи Миколу Петренка як поета протягом десятиріч, я спостеріг, що його творча манера не зазнавала кардинальних змін. Так, він ніколи не піддавався спокусі новацій, які домінували в ті чи ті часи: не рвався на космічні орбіти в 60-ті роки, не вдавався до деструкційних «вивихів» у 90-ті, залишаючись вірним слову сокровенному, органічному, відповідальному його натурі. Тому в найновіших його віршах, зокрема тих, що зібрані в книзі «Лірика», зберігається свіжість вражень і водночас здобуте досвідом усвідомлення того, що творчість – «Наче ангельське перо – // Пише вістку Боже слово». Вірність собі породжує довіру до поезії, а це чи не найважливіший критерій у шкалі естетичних оцінок?!

